

PATRYK PLESKOT

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Warszawie
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Oświęcimiu
ORCID: 0000-0001-5627-8325

Kontrwywiadowcza ochrona kapitalizmu. Rozpracowanie Oddziału Warszawskiego „Interpolcomu” w latach 1983–1990

Polsko-Polonijna Izba Przemysłowo-Handlowa „Interpolcom”, będąca przede wszystkim stowarzyszeniem przedstawicieli różnych firm z kapitałem zagranicznym – głównie tzw. przedsiębiorstw polonijno-zagranicznych (PPZ)¹ – powstała w 1977 r., działalność rozwinęła jednak w następnej dekadzie². Jej statutowym celem była koordynacja szeroko rozumianej współpracy w sferze gospodarczej kraju z Polonią. Według stanu na 1983 r., Izba zrzeszała niemal 600 podmiotów, w tym 173 zagraniczne³. W tym samym 1983 r. powstał Oddział Warszawski „Interpolcomu”, jako jeden z pięciu terenowych oddziałów Izby. W jego siedzibie przy ul. Długiej 29 pracowało stosunkowo niewielu (pięciu) pracowników. Celem oddziałów było czuwanie nad przebiegiem współpracy PPZ i przedsiębiorstw handlu zagranicznego (PHZ) z danego terenu z odpowiednimi organami administracji państwowej. Przy warszawskim oddziale działała Społeczna Rada Programowa, kierowana przez przewodniczącego Prezydium Stołecznego Komitetu SD (nie PZPR!) Jerzego Młokosiewicza⁴.

Jako organizacja funkcjonująca „na styku” z zagranicą, „Interpolcom” stał się naturalnym obiektem zainteresowania służb specjalnych PRL, głównie od

¹ Więcej na temat PPZ i pokrewnych struktur zob. M. Sikora, *Koncesjonowany kapitalizm. Służba Bezpieczeństwa MSW a „spółki polonijne” w PRL (1976–1989)*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 3, s. 125–146.

² Więcej informacji na temat firmy można znaleźć w biuletynie informacyjnym „Interpolcomu”, wydawanym w latach 1982–1989. Obecnie zbiór numerów informatora przechowywany jest w Bibliotece Narodowej.

³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), Informacja Najwyższej Izby Kontroli o wynikach kontroli działalności Polsko-Polonijnej Izby Przemysłowo-Handlowej „Interpolcom”, 12 X 1983 r., k. 118–128.

⁴ AIPN, 0999/308, t. 1, Plan przedsięwzięć operacyjnych do S[praw]y O[biektowej] „Mazowsze”, sporządzony przez kierownika Sekcji VII B Wydziału II K[omendy] S[tołecznej] MO, 27 VI 1983 r., k. 10–16. Jeden z recenzentów artykułu zwrócił uwagę, że z zapisów ewidencyjnych SB wynika, iż Młokosiewicz został w kwietniu 1985 r. pozyskany jako TW „Demos” przez Wydział III-1 SUSW. TW „Demos” nie znalazł się jednak w wykazie OZI wykorzystywanych w SO „Mazowsze”, co świadczy o tym, że środowisko „Interpolcomu” mogło być penetrowane przez różne jednostki SB.

strony ochrony kontrwywiadowczej⁵. Co ciekawe, kontrola działalności „Interpolcomu” była głównym zadaniem nie centralnych komórek MSW, tylko kontrwywiadowczego Wydziału II Komendy Stołecznej MO – Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych (SUSW).

Celem artykułu jest zwięźle scharakteryzowanie rozpracowania stołecznych struktur „Interpolcomu” w ramach SO „Mazowsze”. Poniższe rozważania należy uznać jedynie za studium przypadku – niewielki, pojedynczy przypis – znacznie szerszego zagadnienia procesów transformacyjnych, rozpoczętych na płaszczyźnie gospodarczej, politycznej i aparatu represji PRL w schyłkowym okresie funkcjonowania ludowej Polski. Ów szerszy kontekst został ostatnio wnikliwie przebadany przez Tomasza Kozłowskiego⁶, a wcześniej m.in. przez Antoniego Dudka⁷ i Pawła Kowala⁸, dlatego tutaj nie będzie analizowany.

Stołeczny kontrwywiad⁹

Regulamin organizacyjny, zakres działania i strukturę Wydziału II regulowały przede wszystkim Zarządzenie nr 048/76 Ministra Spraw Wewnętrznych z 16 czerwca 1976 r., zmieniane potem innymi zarządzeniami (m.in. nr 04/81 z 16 lutego 1981 r. i 081/83 z 9 listopada 1983 r.)¹⁰. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych Wydział II dzielił się – do pewnego stopnia na wzór struktury Departamentu II MSW – na jednaście sekcji. Pierwsze pięć miało charakter geograficzny:

– Sekcja I: USA. Zajmowała się przede wszystkim wyselekcjonowanymi przypadkami w ramach wymiany osobowej między USA a PRL (np. stażystami, stypendystami, lektorami, specjalistami przyjeżdżającymi na kontrakty itp.), kontaktami pracowników ambasady amerykańskiej z Polakami; Polakami zamieszkałymi na stałe w USA, którzy prowadzili w Warszawie interesy, a także

⁵ Por. AIPN, 001708/2165, Działalność przedsiębiorstw polonijno-zagranicznych PPZ w aspekcie wywiadowczego zagrożenia PRL, 1985 r., b.p.

⁶ T. Kozłowski, *Koniec imperium MSW. Transformacja organów bezpieczeństwa państwa 1989–1990*, Warszawa 2019.

⁷ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozpad dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014.

⁸ P. Kowal, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Kraków 2012.

⁹ Więcej na ten temat zob. m.in. *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013; P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 51–107; P. Pleskot, *W cieniu centrali. Struktury pionu SB Komendy Stołecznej i Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w latach 1975–1990*, Warszawa 2018.

¹⁰ AIPN, 00735/1537, Zakres pracy Wydziału II KS MO, opracowany w Sekcji VIII Wydziału II KS MO, V 1986 r., b.d., k. 1–24.

nieliczną grupą Amerykanów (z reguły polskiego pochodzenia), którzy osiedlali się w stolicy i okolicach. Interesowano się również instytucjami mającymi styczność z USA (głównie Ośrodkiem Studiów Amerykańskich na UW). Analogiczne zainteresowania przejawiały pozostałe sekcje geograficzne.

– Sekcja II: Wielka Brytania, Kanada i Australia. Prócz typowych zadań interesowała się stosunkowo liczną grupą lektorów języka angielskiego pracujących na warszawskich uczelniach.

– Sekcja III: RFN. Prowadziła m.in. sprawę „Koperta” zajmującą się ustaleniem agentów i współpracowników zachodnioniemieckiej służby *Bundesnachrichtendienst* (BND), działających na terenie Warszawy i utrzymujących łączność drogą pocztową.

– Sekcja IV: pozostałe państwa europejskie (przede wszystkim Francja i Włochy, a także Belgia, Dania, Grecja, Islandia, Holandia, Luksemburg, Norwegia, Portugalia) oraz Turcja i Izrael.

– Sekcja V: inne państwa uznawane za kapitalistyczne oraz komunistyczni „schizmatycy”: Albania i Chiny¹¹.

Pozostałe sekcje wydzielono według klucza tematycznego, a nie geograficznego. Tutaj różnice strukturalne między stołecznym a centralnym kontrwywiadem były wyraźnie większe:

– Sekcja VI: zajmowała się zabezpieczeniem kontrwywiadowczym jednostek wojskowych kategorii „A” (lotnicze, raketowe, wojskowe ośrodki badawcze), jednostek sowieckich (oczywiście w ograniczonym zakresie), obiektów Komitetu Obrony Kraju (zwłaszcza zapasowych stanowisk dowodzenia) oraz wyselekcjonowanych obiektów geodezyjnych i kartograficznych na terenie Warszawy i województwa¹²;

– Sekcja VIA: inwigilowała personel latający PLL „LOT”, a także pracowników przedstawicielstw zachodnich linii lotniczych w Warszawie. Interesowała się również załogami zachodnich samolotów lądujących na Okęciu. Ponadto inwigilowała pracowników Pekaesu i kierowców tirów należących do zachodnich firm. Blisko współpracowała z Graniczną Placówką Kontrolną (GPK) „Okęcie” (podległą Zarządowi Zwiadu WOP), Komendą MO Centralnego Portu Lotniczego (CPL) Okęcie i miejscowym Urzędem Celnym;

– Sekcja VII: inwigilowała wyselekcjonowanych zachodnich turystów oraz cudzoziemców, którzy podejrzanie często zapraszali mieszkańców stolicy i województwa na czasowe pobyty zagraniczne. Starła się też kontrolować osoby,

¹¹ AIPN, 001708/467, Jan Kurdej, Udział Wydziału Ruchu Drogowego KS MO w kontrwywiadowczej ochronie stołecznego województwa warszawskiego, Legionowo, kwiecień 1978 r., b.p. (s. 5–15).

¹² AIPN, 001708/2128, Marek Czerwonko, Współdziałanie Wydziału II SB SUSW z Wydziałami Ruchu Drogowego i Prewencji w kontrwywiadowczym zabezpieczeniu obiektów specjalnych na terenie Warszawy i województwa stołecznego w latach 1980–1983, Legionowo 1985, k. 16–29.

które uciekły za granicę (odmówiły powrotu) oraz wyselekcjonowanych mieszkańców województwa, którzy wyjeżdżali na Zachód służbowo (np. w ramach inwestycji budowlanych) lub z paszportami konsularnymi;

– Sekcja VIIA: inwigilowała zachodnich dziennikarzy pracujących w stolicy, starając się odnaleźć wśród nich przedstawicieli lub współpracowników zachodnich służb specjalnych oraz zidentyfikować główne obszary ich zainteresowań. Chodziło również o ustalenie polskich źródeł informacji wykorzystywanych przez tych dziennikarzy. Sekcja starała się ponadto uprawiać dezinformację (przez umieszczanie w pobliżu cudzoziemców TW w charakterze fałszywych informatorów);

– Sekcja VIIB: najbardziej nas interesująca, oprócz kontrolowania przedstawicielstw firm zagranicznych w Warszawie miała zajmować się właśnie „Interpolcomem”;

– Sekcja VIII: pełniła funkcję analityczno-kontrolną¹³.

W kolejnych latach dochodziło do niewielkich modyfikacji tej struktury. W 1986 r., poza pięcioma sekcjami „liniowymi”, odzwierciedlającymi układ wydziałów w Departamencie II MSW, funkcjonowały:

– Sekcja VI: obiekty geodezji i kartografii, międzynarodowa komunikacja samochodowa, zewnętrzna ochrona obiektów WP kategorii I i obiektów Armii Sowieckiej. Co ciekawe, sekcja ta miała również uczestniczyć (m.in. z Wydziałem III SUSW i centralnym radiokontrwywiadem) w działaniach wymierzonych przeciw Radiu „Solidarność”;

– Sekcja VII: międzynarodowy ruch osobowy (w koordynacji z dzielnicowymi i rejonowymi urzędami spraw wewnętrznych – DUSW i RUSW), uciekinierzy, biura turystyczne. Podobnie jak Wydział Paszportów, sekcja miała gromadzić wstępne informacje i „naprowadzenia”, które powinna przekazywać sekcjom liniowym;

– Sekcja VIIA: personel (polski i zagraniczny) zachodnich przedstawicielstw handlowych, zachodni pracownicy kontraktowi, szpiegostwo gospodarcze;

– Sekcja VIIB: przedsiębiorstwa polonijne (przede wszystkim Polsko-Polonijna Izba Przemysłowo-Handlowa „Interpolcom”) oraz pomoc charytatywna (w dokumentacji MSW pisana w cudzysłowie) z zagranicy¹⁴;

– Sekcja VIII (zwana też analityczno-informacyjną): ewidencja, sprawozdawczość, rozliczenia funduszu operacyjnego, kontrola pracy operacyjnej, opracowywanie meldunków operacyjnych i informacji dziennych, a także okresowych analiz;

¹³ AIPN, 001708/467, Jan Kurdej, Udział Wydziału Ruchu Drogowego KS MO w kontrwywiadowczej ochronie stołecznego województwa warszawskiego, Legionowo, kwiecień 1978 r., b.p. (s. 5–15).

¹⁴ Sekcja liczyła 5 etatów, zob. AIPN, 0999/308, t. 1, Zakres pracy i struktura organizacyjna Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 15 III 1983 r., k. 7–9.

– Sekcja XI: LOT, Zarząd Ruchu Lotniczego i Lotnisk Komunikacyjnych, przedstawicielstwa zachodnich linii lotniczych w Warszawie.

Do tego dodawano jeszcze sekretariat wydziału oraz oczywiście kierownictwo: naczelnika i jego zastępcę lub ewentualnych zastępców¹⁵.

Trudno uznać te szczegółowe podziały za przejrzyste i jasno rozgraniczające kompetencje. Poza tym w zakres obowiązków wpisywano wątki, którymi interesowały się też inne komórki – zarówno na poziomie wojewódzkim, jak i centralnym.

„Mazowsze”

Powstanie oddziału warszawskiego „Interpolcomu” skłoniło warszawską SB do uruchomienia oddzielnej Sprawy Obiektowej „Mazowsze”, prowadzonej aż do 1990 r.¹⁶ W ten sposób Sekcja VIIIB Wydziału II KS MO/SUSW realizowała dwutorową inwigilację, zajmując się „Interpolcomem” jako takim i jego oddziałem warszawskim. Zadanie było o tyle trudne, że komórka ta posiadała zaledwie pięć etatów – nie jest przy tym pewne czy wszystkie były obsadzone. Wobec rozległych (przynajmniej teoretycznie) obowiązków „Interpolcomu” było to bardzo mało. Stołeczni funkcjonariusze skupiali się więc przede wszystkim na samym zarządzie Izby (przynajmniej początkowo), prowadząc jedynie wyrywkowe rozpracowanie jej członków. Nie może to jednak budzić zbytniego zdziwienia: „Interpolcom” nie był przez SB postrzegany jako systemowe zagrożenie dla państwa. Był instytucją wymagającą klasycznego – a więc i wyrykowego – zabezpieczenia kontrwywiadowczego.

Jednocześnie owa dwutorowość inwigilacji znalazła odzwierciedlenie w SO „Mazowsze”: zachowane materiały dotyczą zarówno całej Izby, jak i oddziału warszawskiego. Co więcej, nie udało się odnaleźć osobnej sprawy obiektowej dotyczącej „Interpolcomu” jako takiego. Być może w ramach „Mazowsza”, niejako siłą rozpędu, interesowano się całym przedsiębiorstwem.

Tym niemniej we wniosku o wszczęcie SO „Mazowsze”, sporządzonym 31 maja 1983 r. przez zastępcę naczelnika Wydziału II KS MO, mało odkrywczo stwierdzano, że jej celem jest „ochrona kontrwywiadowcza ww. obiektu”. Równie sztampowo rozwijano to sformułowanie: „kontrola kontrwywiadowcza obiektu oraz firm polonijnych prowadzona będzie w zakresie ochrony przed działalnością obcych służb specjalnych. Innym istotnym elementem będzie prowadzenie rozpoznania, kontroli i przeciwdziałania działalności skie-

¹⁵ AIPN, 00735/1537, Zakres pracy Wydziału II KS MO, opracowany w Sekcji VIII Wydziału II KS MO, V 1986 r., b.d., k. 1–24.

¹⁶ AIPN, 0999/308, SO „Mazowsze”, t. 1 (k. 1–173), t. 2 (k. 1–163).

rowanej przeciwko interesom PRL¹⁷. Trudno tu doszukać się jakiegokolwiek oryginalności, widać za to niestaranność: lekką ręką wrzucono do jednego rozpracowania i oddział warszawski „Interpolcomu”, i należące do niego 140 PPZ. Można się zastanawiać, z czego owa sztampowość wynikała. Przyczyny były pewnie różnorakie. „Mazowsze” nie było po prostu priorytetowe, a do tego dochodził cały zbiór uwarunkowań: ograniczone możliwości „przerobowe”, naturalny, urzędniczy schematyzm pracowników, a może i celowe przymykanie oczu w związku z zaangażowaniem w tego typu polonijno-zagraniczną działalność ważnych działaczy partyjnych. Ten ostatni wątek wymaga dalszych badań.

Miesiąc później kierownik Sekcji VIIB zatwierdził równie mało oryginalny plan przedsięwzięć operacyjnych w sprawie. Jak stwierdzano, w ramach „Mazowsza” prowadzono bliżej niesprecyzowaną „pracę operacyjną” w stosunku do „wyselekcjonowanych” PPZ i ich personelu¹⁸. Fakt, że w sekcji przewidziano pięć etatów, a PPZ było sto kilkadziesiąt (liczba zresztą stale rosła), sprawiał, że owa „selekcja” musiała być ostra. Tym niemniej, jako „roboczą hipotezę” przyjęto, że „część zagranicznych właścicieli firm to osoby »podstawione«”. Nie chodziło jednak o służby specjalne, a o kwestie materialne: „faktycznymi zaś właścicielami firm są obywatele polscy, występujący jako pełnomocnicy. Środki finansowe zaangażowane w firmy stanowią ich własność. Mechanizm »podstawiania« [...] pozwala krajowcom na korzystne lokowanie posiadanych środków finansowych”¹⁹. W ramach sprawy, m.in. za pomocą osobowych źródeł informacji, zamierzano zweryfikować to założenie.

Inna wymagająca sprawdzenia teza, również dotycząca możliwych szkód dla gospodarki, zakładała istnienie nieformalnych związków tych firm z administracją państwową. Już wcześniej dostrzeżono zjawisko zatrudniania w PPZ osób, które nie posiadały odpowiednich kwalifikacji, ale uprzednio pracowały w administracji „na styku” z polonijno-zagranicznym biznesem²⁰.

W planie nie mogło rzecz jasna zabraknąć – znów ujętych w sposób rutynowy – wątków kontrwywiadowczych. „Żywiłowy rozwój i wzrost liczby działających w Polsce PPZ-ów – tłumaczono – niesie ze sobą szereg zagrożeń dla bezpieczeństwa i stabilności ekonomicznej naszego kraju, w tym również zagrożeń o charakterze kontrwywiadowczym”. Jakże to były zagrożenia? „Penetracja ważnych gałęzi gospodarki narodowej”, obiektów wojskowych i strategicznych (pod pretekstem podróży służbowych), rozpoznawanie przedstawicieli kręgów

¹⁷ AIPN, 0999/308, t. 1, Wniosek o wszczęcie S[prawy] O[biektowej] „Mazowsze”, sporządzony przez zastępcę naczelnika Wydziału II KS MO, 31 V 1983 r., k. 6.

¹⁸ AIPN, 0999/308, t. 1, Plan przedsięwzięć operacyjnych do S[prawy] O[biektowej] „Mazowsze”, sporządzony przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 27 VI 1983 r., k. 10–16.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

decyzyjnych, a nawet „łącznikowanie obcej agentury” czy przemyt materiałów i informacji przy okazji częstych wizyt zagranicznych biznesmenów. Co ciekawe, do listy tych kontrwywiadowczych zagrożeń dodano „wykorzystywanie bazy poligraficznej PPZ [...] do drukowania wydawnictw bezdebitowych i druków ulotnych”²¹. To wyraźny dowód na to, że – po pierwsze – kontrwywiad zajmował się również walką z opozycją²² i – po drugie – podziemna opozycja „pasożytowała” na infrastrukturze legalnych organizacji²³. Zarazem w SO „Mazowsze” połączono dwa wątki: przestępczości gospodarczej i szpiegostwa.

Zgodnie z kanonem tego typu dokumentów, po wyczeniu zagrożeń nastąpiło określenie odpowiednich kierunków działania Sekcji VIIB w sprawie. Obiekty „kontrwywiadowczej ochrony i kontroli operacyjnej” były dwa: oddział warszawski (zwany też mazowieckim) „Interpolcomu” oraz wyselekcjonowani pracownicy PPZ wchodzący w skład oddziału. Kierunki inwigilacji sformułowano bardzo ogólnikowo: „ujawnianie i dokumentowanie faktów wrogiej lub szkodliwej działalności”, ujawnianie przypadków przestępczości gospodarczej i opiniowanie zasadności wyjazdów zagranicznych. Równie schematycznie wyliczono metody rozpracowania: „prowadzenie spraw ewidencji operacyjnej różnych kategorii na osoby prowadzące wrogą działalność”, „organizowanie sieci osobowych źródeł informacji” i bliżej nieokreślone „zadania ofensywne”²⁴. Formułki te pasowały praktycznie do każdej sprawy prowadzonej przez SB.

W praktyce rzeczywiste działania podjęte w ramach SO „Mazowsze” były raczej skromne (o ile wierzyć zachowanym materiałom), co zgadzało się ze stwierdzonymi ograniczeniami „mocy przerobowych” Sekcji VIIB. Działania te można podzielić na tajne i jawne (inspirujące).

Działania tajne

Według standardowego wykazu osobowych źródeł informacji (OZI) wykorzystanych w sprawie, jaki dołączano do każdej tego typu dokumentacji, w SO „Mazowsze” zaangażowanych było jedenastu tajnych współpracowników

²¹ *Ibidem*.

²² Por. P. Pleskot, *Dyplomata czyli szpieg? Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*, cz. 1–2, Warszawa 2013.

²³ Więcej na ten temat zob. m.in. J. Olszek, *Rewolucja powielaczy: niezależny ruch wydawniczy w Polsce 1976–1989*, Warszawa 2015; J.P. Ramotowski, *Sto razy głową w mur. Historia o tych, co chcieli zrobić coś innego niż druk bibuły*, Warszawa 2013.

²⁴ AIPN, 0999/308, t. 1, Plan przedsięwzięć operacyjnych do S[praw] O[biektowej] „Mazowsze”, sporządzony przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 27 VI 1983 r., k. 10–16.

(TW), w tym m.in. „Bolek” i „Lolek”, i cztery kontakty operacyjne (KO)²⁵. Efekty ich pracy jawią się jednak jako skromne, co wskazywałoby na to, że wykaz OZI został sporządzony na wyrost. W dokumentacji znajduje się mało notatek sporządzonych po spotkaniach z agenturą, w dodatku ich liczba i pseudonimy nie zgadzają się z wykazem. Jedna z takich notatek pochodzi z czerwca 1983 r. Sporządził ją kierownik Sekcji VIIIB Wydziału II KS MO por. Andrzej Pióro, który spotkał się z KO o pseudonimie „M.M” (notabene niewymienionym we wspomnianym wykazie) podczas Walnego Zgromadzenia członków „Interpolcomu”. Odbyło się ono 10 czerwca na terenie Uniwersytetu Warszawskiego. „M.M” zdał relację z przebiegu obrad i przekazał oficerowi kserokopię listu, jaki grupa najpoważniejszych biznesmenów (m.in. Henryk Kulczyk) zamierzała wysłać do gen. Wojciecha Jaruzelskiego. W liście chciano zaprotestować przeciw oczernianiu firm polonijnych przez media²⁶.

Ogólnie zjazd miał być kontrolowany zarówno przez OZI, jak i bezpośrednio przez pracowników sekcji (nie wiadomo, w jakiej roli występowali). Sekcja chwaliła się, że „w wyniku zadaniowania osobowych źródeł informacji, w składzie Zarządu znalazły się osoby o właściwych, pryncypialnych postawach. W Zarządzie „Interpolcomu” są także osobowe źródła informacji pozostające w kontakcie z Wydz[iałem] II KS MO”²⁷. Można przypuszczać, że rola działań SB została w tych słowach przejawiona.

Zarówno funkcjonariusze stołecznego kontrwywiadu, jak i ich tajni współpracownicy, zjawili się kilka dni później na 55. Targach Poznańskich, w których uczestniczył też „Interpolcom” i wielu jego członków. Jeden z OZI o fantazyjnym pseudonimie „Fiat 128p” zdawał relację z targów w hotelu Poznań. Prócz luźnych plotek nie miał wiele do zaoferowania²⁸. Bardziej pomocny był wspomniany KO „M.M”, najpewniej członek Zarządu „Interpolcomu”, z którym spotykano się w kawiarni Teatralna²⁹. Ogólnie w „zabezpieczeniu” aktywności Izby na poznańskich targach wzięło udział dwóch funkcjonariuszy (ppor. Janusz Cholewiński i ppor. Janusz Mikołajski), którzy obsługiwali (przynajmniej deklaracyjnie) dwunastu TW, jednego kandydata na TW i sześć KO. Lista ta znów nie pokrywała się z pierwotnym wykazem OZI w sprawie „Mazowsze”.

²⁵ AIPN, 0999/308, t. 1, Wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych w S[prawie] O[biektowej] „Mazowsze”, b.d., k. 18.

²⁶ AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z KO „M.M”, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIIB Wydziału II KS MO, 10 VI 1983 r., k. 51–52.

²⁷ AIPN, 0999/308, t. 1, Meldunek operacyjny nr 185/83, sporządzony w Sekcji VIIIB Wydziału II KS MO, 10 VI 1983 r., k. 55–57.

²⁸ AIPN, 0999/308, t. 1, Informacja operacyjna na podstawie doniesienia TW „Fiat 128p”, 14 VI 1983 r., k. 93–94.

²⁹ Zob. np. AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z KO „M.M”, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIIB Wydziału II KS MO, 16 VI 1983 r., k. 95–96.

Odbyto z nimi łącznie czterdzieści spotkań i przeprowadzono pięć rozmów operacyjnych³⁰.

Ta pierwsza liczba budzi pewne wątpliwości. Co więcej, obszerny raport z całego rozpracowania targów nie przyniósł żadnych szczególnie ciekawych tropów i w dużej mierze opierał się na łatwo dostępnych i oficjalnych informacjach. Dodano do tego trochę kularowych plotek, m.in. komentarzy odnośnie do wyboru Czesława Leśniaka na sekretarza generalnego „Interpolcomu” i wiceministra Wiesława Adamskiego na prezesa Izby³¹. W raporcie przyznawano zresztą, że zbyt krótki czas przebywania na Targach Poznańskich nie pozwolił na dokonanie wnikliwych ocen oraz bieżącej kontroli kontraktów zawieranych przez firmy polonijne³². Trudno te działania uznać za rzeczywistą „kontrolę kontrwywiadowczą”³³.

W kolejnych latach zapewne powtarzano podobne, skromne przedsięwzięcia przy okazji poznańskich targów – brak jednak potwierdzających to źródeł. Zachowały się tylko szczątkowe materiały, w tym dwa plany kontrwywiadowczego zabezpieczenia targów w czerwcu 1989 i czerwcu 1990 r. Według tego pierwszego, targi miało „obsługiwać” czterech funkcjonariuszy Sekcji VIIA i B Wydziału II SUSW (rotacyjnie) i ok. 25 TW. Zamierzano zwerbować trzech nowych TW, planowano też kilka niesprecyzowanych „przedsięwzięć specjalnych”³⁴. Rok później planowano wykorzystać podobną liczbę TW, ale żaden z funkcjonariuszy osobiście nie wybierał się do Poznania. Plan z 1990 r. był zresztą bardzo ogólnikowy³⁵. Wobec ówczesnej sytuacji politycznej można założyć, że oba zrealizowano tylko częściowo. Według sprawozdania z zabezpieczenia targów w 1989 r. odbyto w sumie osiemnaście rozmów z OZI, dokonano trzech werbunków i przeprowadzono dwa „przedsięwzięcia specjalne”, które zresztą nie przyniosły efektów³⁶. Liczby te niewiele mówią o owocach rozpracowania. Nie zachowało się podobne sprawozdanie dla 1990 r.

W latach 1983–1989 sporządzono za to niewielką liczbę notatek lub meldunków ze spotkań z OZI. Sugerują one, że najcenniejszą „zdobyczą” SO „Ma-

³⁰ AIPN, 0999/308, t. 1, Raport z realizacji zadań wykonywanych przez pracowników Sekcji VIIIB Wydziału II KS MO podczas 55. Międzynarodowych Targów Poznańskich i IX Polonijnego Forum Gospodarczego, 19 VI 1983 r., k. 96–150.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, k. 148.

³³ Targi Poznańskie były osobnym obiektem inwigilacji prowadzonej m.in. przez poznańską SB. Dalszych badań wymaga sprawdzenie czy od tej strony nie pojawiały się wątki związane z „Interpolcomem”.

³⁴ AIPN, 0999/308, t. 2, Plan kontrwywiadowczego zabezpieczenia 61. Międzynarodowych Targów Poznańskich, maj 1989 r., b.d., k. 142–145.

³⁵ *Ibidem*, k. 159–162.

³⁶ AIPN, 0999/308, t. 2, Sprawozdanie z kontrwywiadowczego zabezpieczenia 61. Międzynarodowych Targów Poznańskich, czerwiec 1989 r., b.d., k. 155–158.

zowsze” był wspomniany KO „M.M”. Dzięki jego doniesieniom (przekazywanym m.in. na spotkaniach w warszawskiej kawiarni Europejska) stołeczna SB dysponowała dokumentami wewnętrznymi Izby i miała pewną orientację w personalnym układzie sił i hierarchii wewnątrz tej instytucji³⁷. Jednostkowe informacje przekazywał też TW „Lolek”³⁸.

Z biegiem czasu liczba OZI miała mimo wszystko rosnać. W 1985 r. por. inż. Edward Dubak, nowy kierownik Sekcji VIIB, chwalił się liczbą 27 OZI działających w warszawskich firmach polonijno-zagranicznych³⁹. Co ciekawe, w gronie tym nie wymieniono KO „M.M” – być może ten cenny współpracownik wypadł już z sieci. Może to wyjaśniać dysproporcje między informacjami bezpośrednio dotyczącymi „Interpolcomu” z pierwszego okresu rozpracowania (kiedy było ich więcej) i lat późniejszych (gdy było ich mniej).

W 1986 r. Sekcja VIIB dysponowała (na papierze) sześćdziesięcioma czterema TW, z których trzydziestu czterech pracowało w różnego rodzaju firmach polonijnych. Dodatkowo wykorzystywano dwanaście KO. Nie wiadomo ilu konkretnie przydało się w tym czasie do SO „Mazowsze”, w każdym razie ilość nie przechodziła w jakość. Następca Dubaka Jerzy Pączkowski przyznawał, że „agentura wywodząca się przede wszystkim spośród pełnomocników i dyrektorów przedsiębiorstw, dysponująca informacjami o charakterze ogólnoinformacyjnym, nie zaspakaja [sic] bieżących potrzeb operacyjnych”, dlatego „stan operacyjnego rozpoznania zagrożeń wywiadowczych, związanych z działalnością przedsiębiorstw zagranicznych ocenić należy jako niewystarczający i wymagający poprawy”. Pączkowski obiecywał werbunek dziesięciu nowych OZI⁴⁰ – nie wiadomo czy spełnił tę obietnicę.

Inwigilacja w ramach SO „Mazowsze” zakładała również współpracę z innymi jednostkami KS MO/SUSW. Przydatne okazywało się współdziałanie z Wy-

³⁷ Zob. np. AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z KO „M.M”, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 5 VII 1983 r., k. 152.

³⁸ AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Lolek”, sporządzona przez Janusza Mikołajskiego, st[arszego] inspektora Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 7 VII 1983 r., k. 168–169.

³⁹ Byli to: TW „Rafał” (pracujący w firmie „Santex”), TW „Wally” („Thompson”), TW „Blondyn” („Comindex”), TW „Majka” („Prodex”), TW „Sergiusz” („Dantex”), TW „Echo” („Delta”), TW „Ekspert” („Converta”), TW „Barcz” („Casvapol”), TW „Denis” („Itex”), TW „Jacek” („Rexpo”), TW „Bolek” („Kiti”), TW „Lidia” („Selecta”), TW „Teresa” („Ameprod”), TW „Andrzej” („Elma”), TW „Sowa” („Intertex”), TW „Jan” („Interservice”), TW „Iwa” („Sandco”), TW „Włodek” („Impol II”), TW „Lolek” („Interkim”), TW „Kula” („Thomex”), TW „Adam” („Construction”), TW „Parawan” („Masters”), TW „Machowski” („IEC”), TW „Fabiański” („Art”), TW „Dziadek” („Scanproduct”), KO „Danek” („Christine”), KO Levis („Credan”); AIPN, 0999/308, t. 2, Informacja na temat warszawskich firm polonijnych, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II SUSW, 14 III 1985 r., k. 70–73.

⁴⁰ AIPN, 0999/308, t. 2, Kontrwywiadowcza charakterystyka przedsiębiorstw zagranicznych drobnej wytwórczości, działających na terenie m. st. Warszawy i województwa warszawskiego, 1986 r., b.d., k. 4–23.

działem Paszportów, który – przynajmniej na papierze – konsultował z Sekcją VIIB decyzje paszportowe dotyczące osób ze środowiska polonijno-zagranicznego. Starano się również wymieniać informacjami z innym naturalnym partnerem – Wydziałem do Walki z Przestępstwami Gospodarczymi. Mniej znaczące były relacje z Wydziałem Ruchu Drogowego (mającym informować o wykroczeniach drogowych pracowników przedsiębiorstw) i Biurem „B” (mającym obserwować wytypowanych „figurantów”)⁴¹ – w materiałach SO „Mazowsze” brak wyraźnych śladów rzeczywistej współpracy z tymi jednostkami. Jednocześnie najciekawsze dane przekazywano „wyżej”, do Departamentu II MSW, z kolei jednostki terenowe KS MO/SUSW (głównie dzielnicowe) starały się – na żądanie stołecznego Wydziału II (Sekcji VIIB) – dostarczać interesujące informacje. Pojawiły się nawet pomysły, by jednostki terenowe prowadziły samodzielne działania w ramach sprawy⁴², ale prawdopodobnie nie zostały one zrealizowane.

Jest charakterystyczne, że w dokumentacji SO „Mazowsze” praktycznie nie ma śladu działalności ofensywnej: prowokacji, kombinacji operacyjnych, przykładów wykorzystania techniki operacyjnej itp. Ograniczone możliwości sekcji, przy dynamicznie rozwijającym się rynku polonijno-zagranicznym, sprawiały, że SB była w stanie w ramach pracy operacyjnej co najwyżej obsługiwać sieć agenturalną, w dodatku nie ocenianą wysoko. W wewnętrznych analizach przyznawano się zresztą do tych słabości⁴³.

Praca analityczna

Oprócz pracy operacyjnej starano się prowadzić również działania analityczne. Przeglądano się personelowi „Interpolcomu” i poszczególnych firm-członków, wyszukując osoby, które mogły mieć związki z zachodnimi służbami specjalnymi. Wybrano prostą metodę: sprawdzano czy w ewidencji MSW nie pojawiają się konkretne imiona i nazwiska. W ten sposób jeszcze w czerwcu 1983 r. zidentyfikowano co najmniej kilkanaście osób. Podstawy selekcji były najczęściej mgliste: Amerykanin Larry Beam (właściciel PPZ „Largo”) miał być „podejrzany w przeszłości o powiązania ze służbami specjalnymi USA”, Zbigniew Olszewski (właściciel PPZ „Royal”) po prostu wyjechał na stałe do Stanów Zjednoczonych w 1976 r., a Walter Krasucki (właściciel PPZ „Krasucki”) odmówił powrotu z Wielkiej Brytanii w 1969 r. Winą Marka Szramowskiego

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² AIPN, 0999/308, t. 2, Informacja na temat warszawskich firm polonijnych, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II SUSW, 14 III 1985 r., k. 70–73.

⁴³ AIPN, 0999/308, t. 2, Kontrwywiadowcza charakterystyka przedsiębiorstw zagranicznych drobnej wytwórczości, działających na terenie m[iasta] st[ołecznego] Warszawy i województwa warszawskiego, 1986 r., b.d., k. 4–23.

(pełnomocnika PPZ „Rein”) było zaś to, że został zatrzymany w czasie protestów marcowych w 1968 r.⁴⁴

W najbardziej interesujących przypadkach starano się podejmować działania operacyjne. W 1985 r. Sekcja VIIB prowadziła jedną sprawę operacyjnego sprawdzenia (na obywatela RFN podejrzewanego o prowadzenie działalności wywiadowczej) i dwadzieścia dwa kwestionariusze ewidencyjne⁴⁵. Nie była to imponująca liczba, nie mówi ona przy tym nic o wnikliwości tych rozpracowań. Sama ich kategoria (SOS i KE) sugeruje za to ich powierzchowny charakter.

Równoległym torem biegły poszukiwania osób, które wcześniej pracowały w administracji państwowej, a następnie znalazły zatrudnienie w „biznesie”. W końcu grudnia 1987 r. szacowano, że ok. 50 proc. personelu firm działających na terenie Warszawy, określanych jako „zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości”, pracowało wcześniej w gospodarce uspołecznionej (co było dość oczywiste z racji natury systemu gospodarczego PRL). Wymieniano kilkanaście najistotniejszych osób zajmujących uprzednio dość wysokie stanowiska: m.in. generała w stanie spoczynku, członków Komitetu ds. Radia i Telewizji, ważnych urzędników w państwowych urzędach, ministerstwach i przedsiębiorstwach. Jednocześnie ok. 20 proc. firm miało być powiązane towarzysko lub rodzinie z ważnymi urzędnikami państwowymi⁴⁶.

Co jakiś czas przygotowywano pogłębione notatki, starające się przedstawić kontrwywiadowczą charakterystykę ogólnej problematyki handlowego „styku z zagranicą”. Przy okazji aktualizowano zadania i cele stawiane przed SO „Mazowsze”. Taką charakterystykę sporządzono np. w 1986 r. Stwierdzano w niej, że nie natrafiono na ślady współpracy tego środowiska z opozycją. Nadal jednak doszukiwano się śladów działalności służb specjalnych. Pomysły na dalsze działania nie były jednak imponujące: zdawkowo zalecano intensyfikację inwigilacji wytypowanych osób i firm, a także planowanie bliżej nieokreślonych działań ofensywnych. Ze szczegółowych rozwiązań zalecano, w ramach SO „Mazowsze”, tworzenie odrębnych podteczek na poszczególne obiekty⁴⁷. Nie wiadomo czy zrealizowano ten ostatni postulat.

⁴⁴ AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka informacyjna na temat analizy kadrowo-politycznej Przedsiębiorstw Polonijno-Zagranicznych działających na terenie Warszawy i województwa stołecznego, 14 VI 1983 r., k. 79–89.

⁴⁵ AIPN, 0999/308, t. 2, Informacja na temat warszawskich firm polonijnych, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II SUSW, 14 III 1985 r., k. 70–73.

⁴⁶ AIPN, 0999/308, t. 2, Informacja na temat zagranicznych firm drobnej wytwórczości działających na terenie Warszawy, sporządzona przez naczelnika Wydziału II SUSW, 31 XII 1987 r., k. 79–84.

⁴⁷ AIPN, 0999/308, t. 2, Kontrwywiadowcza charakterystyka przedsiębiorstw zagranicznych drobnej wytwórczości, działających na terenie m. st. Warszawy i województwa warszawskiego, 1986 r., b.d., k. 4–23.

Działania jawne

Określenie „jawne” na opisanie niektórych przedsięwzięć podejmowanych w ramach SO „Mazowsze” nie jest zapewne najbardziej trafne – chodzi tu o akcje SB, które miały swoją legalną „emanację”. Można do nich zaliczyć poufne, ale nie operacyjne spotkania z kierownictwem „Interpolcomu”, do których dochodziło przy specjalnych okazjach. I tak np. jeszcze w maju 1983 r. jeden z pracowników Sekcji VIIB Wydziału II KS MO spotkał się z dyrektorem Izby i dyrektorem oddziału warszawskiego „Interpolcomu” w związku z „potrzebą zorganizowania operacyjnego zabezpieczenia” wspomnianego Walnego Zgromadzenia członków. Podczas rozmowy kierownictwo Izby obiecało dostarczać do KS MO wszelkie informacje dotyczące harmonogramu, narad, spotkań itp.⁴⁸ Do kolejnego spotkania doszło w czerwcu⁴⁹.

Pasywny charakter rozpracowania sprawił, że w materiałach SO „Mazowsze” dużo informacji pochodzi z „białego wywiadu” – to legalne, oficjalne dokumenty związane z biurokratyczną aktywnością jawnie działającej organizacji: statuty, wykazy, sprawozdania, akty prawne. Trudno ich zgromadzenie uznać za sukces „kontroli kontrwywiadowczej”.

Nie można wykluczyć, że to SB inspirowała przeprowadzenie w lipcu 1983 r. kontroli w „Interpolcomie”, przeprowadzonej – oficjalnie na prośbę NIK – przez Wydział Spraw Społeczno-Administracyjnych Urzędu m. st. Warszawy. Czy było przypadkiem, że kontrola odbyła się kilka tygodni po wszczęciu SO „Mazowsze”? Na pewno w wyniku kontroli stwierdzono wiele poważnych uchybień. Podkreślano, że sam pomysł stworzenia oddziałów terenowych był nadużyciem kompetencji Izby i stanowił naruszenie prawa o stowarzyszeniach. Zauważono wiele innych niedomagań w statucie „Interpolcomu”, umożliwiających np. podejmowanie uchwał bez quorum czy stosowanie niejasnych procedur przyjmowania członków. Dowodzą, że wyjazdy zagraniczne, choć stosunkowo nieliczne, nie przynosiły żadnych wymiernych efektów. Kontrolerom nie podobało się również skoncentrowanie działalności Izby niemal wyłącznie na jednym z obszarów: PPZ. Przedstawiciele firm polonijno-zagranicznych stanowili niemal trzy czwarte członków 21-osobowego Zarządu „Interpolcomu”. Nieprawidłowości zauważono również w księgowości: kontrolerzy nie byli w stanie ustalić faktycznych należności z tytułu składek członkowskich, stwierdzili niegospodarność w dysponowaniu funduszem nagród, zawyżanie pensji i brak dostatecznych mechanizmów kontrolnych. Wiele do życzenia pozosta-

⁴⁸ AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka służbowa na temat spotkania z kierownictwem „Interpolcomu”, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 10 V 1983 r., k. 45–47.

⁴⁹ AIPN, 0999/308, t. 1, Notatka służbowa na temat spotkania z dyrektorem „Interpolcomu” Janem Majem, sporządzona przez kierownika Sekcji VIIB Wydziału II KS MO, 6 VI 1983 r., k. 49–50.

wiała też postawa ideowa członków „Interpolcomu”, często pomstujących na administrację państwową i „tępołowych urzędników”⁵⁰.

Wnioski były surowe: „postępowanie kontrolne dotyczące działalności Izby wykazało szereg nieprawidłowości będących wynikiem podejmowania przez Izbę działań nieprzewidzianych w statucie lub niezgodnych z jego postanowieniami”. Jak dodawano: „Izba w praktyce zaczęła przekształcać się w swego rodzaju »urząd« do załatwiania różnych spraw swoich członków”⁵¹. To ostatnie sformułowanie jest akurat mało zrozumiałe – przecież tak można by streścić rolę, jaką pełnić miał „Interpolcom”.

W lutym 1986 r. kontrolę na mniejszą skalę przeprowadziła – być może też z inspiracji SB – Elżbieta Kwaśniewska z Biura Pełnomocnika Urzędu ds. Zagranicznych Przedsiębiorstw Drobnej Wytwórczości. Wyrzykowa kontrola dotyczyła zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej wydawanych przez Wydział Drobnej Wytwórczości i Usług Urzędu m. st. Warszawy. Nie doprowadziła do wykrycia poważniejszych nieprawidłowości⁵².

* * *

31 lipca 1990 r. – ostatniego dnia faktycznego istnienia SB (formalnie zlikwidowanej 10 maja) – zastępca naczelnika Wydziału II SUSW złożył wniosek o zakończenie SO „Mazowsze” ze względu na „reorganizację resortu spraw wewnętrznych”⁵³. W lakonicznym streszczeniu powtórzono, że celem sprawy była „ochrona kontrwywiadowcza”. Bliżej niesprecyzowane „informacje dot[yczące] nieprawidłowości i zagrożeń przekazywano innym pionom oraz informowano kierownictwo resortu spraw wewnętrznych”⁵⁴. Wobec niekompletności materiałów archiwalnych, z których większość dotyczy samego początku rozpracowania, trudno ocenić liczbę i znaczenie tych informacji.

Niemniej zachowane materiały SO „Mazowsze”, choć najprawdopodobniej niekompletne, zdają się wskazywać na co najmniej dwa zjawiska: po pierwsze, kontrwywiad nie był w stanie w satysfakcjonujący kierownictwo MSW sposób kontrolować Izby i przeciwdziałać zagrożeniom. Nie udowodniono żadnego przypadku rzeczywistej aktywności zachodnich służb specjalnych (choć po-

⁵⁰ AIPN, 0649/11, Informacja Najwyższej Izby Kontroli o wynikach kontroli działalności Polsko-Polonijnej Izby Przemysłowo-Handlowej „Interpolcom”, 12 X 1983 r., k. 118–128.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² AIPN, 0999/308, t. 2, Protokół z wyrzykowej kontroli zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej wydawanych przez Wydział Drobnej Wytwórczości i Usług Urzędu m. st. Warszawy, 19 II 1986 r., k. 120–133.

⁵³ Data ta budzi pewne wątpliwości. Logiczne byłoby, gdyby zamiast 31 lipca wpisano „najpóźniej 10 maja”. Być może wynikało to po prostu z błędu.

⁵⁴ AIPN, 0999/308, t. 1, Wniosek o zakończenie SO „Mazowsze”, sporządzony przez zastępcę naczelnika Wydziału II SUSW, 31 VII 1990 r., k. 172–173.

dejrzeń nie brakowało). Jednocześnie stwierdzano, co prawda, występowanie w inwigilowanych firmach wielu nieprawidłowości, nie wykraczały one jednak poza wyniki oficjalnych kontroli. Nie sposób przy tym określić czy te odkrycia Sekcji VIIB przełożyły się w jakikolwiek sposób na postawienie danym osobom konkretnych zarzutów karnych.

Po drugie, sam „Interpolcom”, mimo teoretycznie szerokich możliwości działania, nie potrafił spełniać statutowych obowiązków i kanalizować aktywności swych członków, traktujących to członkostwo jako czystą formalność. Wskazuje to na podwójną porażkę aparatu partyjno-państwowego w próbach okiełznania koncesjonowanego (w założeniach) kapitalizmu: oficjalną – instytucjonalną i tajną – kontrwywiadowczą.

Refleksja nad inwigilacją stołecznych struktur „Interpolcomu” może zarazem stać się punktem wyjścia do szerszych i głębszych rozważań na temat zjawiska transformacji ekonomiczno-politycznej, w ramach której aparat partyjno-państwowy usiłował pozyskać jak najwięcej dewiz, ale jednocześnie nie zamierzał rezygnować z kontroli nad rozwijającą się współpracą handlową i gospodarczą z Zachodem. Odpowiedź na pytanie, czy to dwutorowe zadanie było możliwe do zrealizowania, czeka na osobną analizę.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (AIPN).
Biblioteka Narodowa w Warszawie.

OPRACOWANIA

- Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozpad dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014.
- Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013.
- Kowal P., *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Kraków 2012.
- Kozłowski T., *Koniec imperium MSW. Transformacja organów bezpieczeństwa państwa 1989–1990*, Warszawa 2019.
- Olaszek J., *Rewolucja powielaczy: niezależny ruch wydawniczy w Polsce 1976–1989*, Warszawa 2015.
- Piotrowski P., *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1.
- Pleskot P., *Dyplomata czyli szpieg? Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*, cz. 1–2, Warszawa 2013.
- Pleskot P., *W cieniu centrali. Struktury pionu SB Komendy Stołecznej i Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w latach 1975–1990*, Warszawa 2018.
- Ramotowski J. Przemysław, *Sto razy głową w mur. Historia o tych, co chcieli robić coś innego niż druk bibuły*, Warszawa 2013.
- Sikora M., *Koncesjonowany kapitalizm. Służba Bezpieczeństwa MSW a „spółki polonijne” w PRL (1976–1989)*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 3.

Counterintelligence protection of capitalism. The surveillance of the Warsaw branch of “Interpolcom” in 1983–1990

The Polish-Expatriate Chamber of Commerce and Industry “Interpolcom” was primarily an association of representatives of various foreign trade enterprises (PZH) and enterprises owned by a member of the Polish diaspora abroad, the so-called expatriate capital companies (PPZ). While founded in 1977, it became more active in the next decade. Its governing goal was to coordinate the broadly understood economic cooperation of the country with the expatriate Polish community. As an organization at the intersection of foreign countries, it became a natural object of interest for the communist secret services of the Polish People’s Republic, mainly in the aspect of counterintelligence protection. In 1983, the Warsaw branch was established as one of the five field operations of “Interpolcom”; the local operations intended to oversee the cooperation of the PPZs and PHZs from a given area with relevant state administration bodies. The establishment of the branch prompted the Warsaw Security Service to register a separate operation, “Mazowsze,” running until 1990. Thus, the surveillance was two-pronged, dealing with “Interpolcom” as such as well as with its Warsaw branch.

The preserved materials of the case (most likely incomplete) seem to point to at least two phenomena. First, the leadership of the Ministry of Internal Affairs believed that counterintelligence was unable to control the Chamber and counteract satisfactorily. Secondly, it seems, at least based on Security Service’s materials, that despite theoretically ample opportunities, “Interpolcom” itself was not able to meet its statutory obligations and foster the activity of its members, who treated their membership as a pure formality (which was not unusual). It indicates a double failure of the party and state apparatus in attempts to subdue the (assumedly) licensed capitalism: an official and institutional failure and a secret and counterintelligence one.

Słowa kluczowe: ochrona kontrwywiadowcza, inwigilacja, „Interpolcom”, Przedsiębiorstwa Polonijno-Zagraniczne.

Keywords: counterintelligence protection, surveillance, “Interpolcom,” expatriate capital companies

---

PATRYK PLESKOT (ur. 1980) – doktor habilitowany nauk politycznych od 2015 r., doktor nauk humanistycznych w zakresie historii od 2007 r., prof. nadzwyczajny w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej (PWSZ) w Oświęcimiu. Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego i École des Hautes Études en Sciences Sociales w Paryżu. Studiował także na uniwersytecie w Nancy. Stypendysta Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz rządu Republiki Francuskiej; *visiting fellow* na University of Western Sydney (2013). Członek m.in. Polish American Historical Association (PAHA), Polish Studies Association (PSA) i Baltic Intelligence and Security Studies Association (BIS-SA). Obecnie główny specjalista w Oddziałowym Biurze Badań Historycznych IPN w Warszawie, a także kierownik Zakładu Myśli Politycznej i Teorii Polityki PWSZ. Autor ok. 150 artykułów naukowych, a także autor, współautor lub redaktor ponad 30 książek.